

א - קריאת המגילה ביום ובלילה

חלק א' - היחס בין קריאת המגילה בלילה וביום

סימן א' - ההוה אמינא של תלמידי ריב"ל
א - ההוה אמינא ושתי דרכים להבין את המסקנא

סימן ב' - נפק"מ ליחס בין קריאה בלילה לקריאה ביום
ב - נפק"מ אם מברכים ברכת שהחיינו ביום
ג - נפק"מ לאדם שיכול לקרותה רק פעם אחת בפורים

סימן ג' - שיטת התוס' שמברכים שהחיינו שוב ביום
ד - ראיות לשיטת התוס' שמברכים שהחיינו גם ביום

חלק ב' - חמש דרכים להסביר מה חדש בקריאה של היום

סימן א' - הדרך הראשונה שקריאה ביום היא מדברי קבלה
ה - החידוש של הטורי אבן שהמגילה היא מדברי קבלה
ו - המחלוקת בין הפרי מגדים והגר"ח בספק מדברי קבלה

סימן ב' - הדרך השנייה שקריאתה זו היא הלילא
ז - מחלוקת הלבוש והמכתם בדיו קריאתה זו היא הלילא
ח - נפק"מ לחקירה בקריאתה זו היא הלילא
ט - ביאור לדעת התוס' עם החידוש שיש למגילה דין הלל
י - שיטת הרמב"ם שחולקת
יא - עוד דרך לחלוק ולומר לא לברך שהחיינו
יב - סיכום המחלוקת

סימן ג' - הדרך השלישית שתקנו ביום תחילה
יג - החידוש של הפרי מגדים שתקנו קריאת המגילה ביום תחילה
יד - עוד ראיות לחידוש של הפרי מגדים
טו - ביאור לדעת התוס' על פי הטורי אבן

סימן ד' - הדרך הרביעית שיש יותר פרסומי ניסא ביום מפני שקראו בלילה
טז - חידוש של הנצי"ב

סימן ה' - הדרך החמישית שיש יותר פרסומי ניסא ביום מפני המצוות של היום
יז - טעם אחר שיש פרסומי ניסא ביום מפני המצוות האחרות

חלק ג' - עוד טעם לפי החידוש הגדול של הגרי"ד

סימן א' - פורים רק מתחיל ביום ולא בלילה
יח - חידוש הגרי"ד שפורים מתחיל רק ביום
יט - הטעם למה קוראים את המגילה בלילה לפי הגרי"ד
כ - ביאור במילים "ולשנותה ביום" של הגמרא

סימן ב' - ראיות לחידוש של הגרי"ד
כא - כמה ראיות לחידושו של הגרי"ד
כב - ביאור שיטת התוס' על פי דברי הגרי"ד
כג - דעה במאירי שבפורים מברכים שהחיינו על היום
כד - עוד ביאור בדעת הפרי מגדים והטורי אבן

סימן ד' - הקשיא של הגר"א נבנצל ותשובות להו
כה - הוספה של הגר"א נבנצל שליט"א והגאון הרב צבי שטר שליט"א

כו - תירוץ אחר לקשיא של הרב נבנצל

סימן ה' - השקפה
כו - בהשקפה

חלק א' - היחס בין קריאת המגילה בלילה וביום

סימן א' - ההוה אמינא של תלמידי ריב"ל

א - ההוה אמינא ושתי דרכים להבין את המסקנא

נאמר בגמרא (מגילה ד.) "ואריב"ל חייב אדם לקרות את המגילה בלילה ולשנותה ביום שנאמר 'אלהי אקרא יומם ולא תענה ולילה ולא דומיה ליה. סבור מינה למקרייה בליליא ולמיתנא מתניתין דידה ביממא (לקרוא את המגילה בלילה וללמוד המשניות ביום). אמר להו רבי ירמיה לדידי מיפרשא לי מיניה דרבי חייא בר אבא, כגון דאמרי אינשי אעבור פרשתא דא ואתנייה (אעבור את הפרשה הזאת ואז אלמד אותה). איתמר נמי אמר רבי חלבו אמר עולא ביראה (שם מקום) חייב אדם לקרות את המגילה בלילה ולשנותה ביום. שנאמר 'למען יזמרך כבוד ולא ידום ה' אלהי לעולם אודך".

יש לשאול מהי היא הסברא להוה אמינא הזו? מה חשבו תלמידיו של ריב"ל בהבנתם שהחייב ביום הוא ללמוד את המשניות?²

¹ ישנן עוד כמה שאלות לשאול על הגמרא הזאת. למסקנא, מה המשמעות של המילה "לשנותה"? ועוד יש לשאול, מה עומד מאחורי מחלוקת האמוראים לגבי המקור לקריאה בלילה, כלומר מאיזה פסוק לומדים שיש קריאה בלילה? ובנוסף, למה הגמרא מביאה שני פסוקים מספר תהילים כמקור לחיוב של היום ולא מן המגילה עצמה ככל שאר הדינים? בדרך כלל אנו לומדים דיני מגילה מפסוקים ממגילת אסתר עצמה. בעז"ה נחזור לענות את השאלות האלו.

² צ"ע אם התלמידים חשבו שריב"ל רצה לבטל את הקריאה ביום שהייתה עד עכשיו או רק להוסיף לימוד משניות. עיין טורי אבן (מגילה ד.).

סימן ב' - נפק"מ ליחס בין קריאה בלילה לקריאה וביום

ב - נפק"מ אם מברכים ברכת שהחיינו ביום

ונראה שהנפק"מ לחקירה זו תהיה לגבי ברכת שהחיינו ביום. הרמב"ם (מגילה א:ג) מחייב ג' ברכות בקריאה של לילה: על מקרא מגילה, שעשה ניסים ושהחיינו. אולם ביום, מברכים רק שתיים: על מקרא מגילה ושעשה ניסים. לעומתו, התוס' (מגילה ד. ד"ה חייב) חולקים ומחייבים ג' ברכות ביום כמו בלילה, כולל ברכת שהחיינו.

צריכים לשאול, במאי קמפלגי?

אפשר לתלות את המחלוקת הזאת בחקירה הנ"ל ולהסביר שלשיטת הרמב"ם, ביום רק חוזרים על מה שעושים בלילה הקודם. עושים אותה פעולה, כלומר קוראים, עם אותה המטרה פעם שנייה. מכיון שאין חידוש ביום, לא מברכים שהחיינו ביום. והכי נמי משמע בלשון הרמב"ם (מגילה א:ג) "מצווה לקרותה בלילה וביום". שהרי הוא משמיט המילה "ולשנותה", המילה שמלמדת שיש הבדל, ומשמע

לכאורה, הו"א זו מבוססת על שתי הנחות יסוד:

1. מטרת מצוות קריאת המגילה בלילה שונה לגמרי ממטרתה ביום.
2. לכן יש שתי פעולות נפרדות (קריאת המגילה בלילה, ולימוד המשניות ביום).

למסקנא, הגמרא אומרת שקוראים את המגילה גם בלילה וגם ביום, ובכך היא עוקרת אחת משתי הנחות. או ההנחה הראשונה נדחית, שבאמת יש לקריאה בלילה אותה מטרה כמו לקריאה ביום. לכן קוראים את המגילה פעמיים. או נאמר שההנחה השנייה נדחית, שאף אם מטרת הקריאה ביום שונה ממטרת הקריאה בלילה, מכל מקום מקיימים את שתי המטרות באמצעות אותו מעשה של קריאה, ולכן קוראים את המגילה.

במילים אחרות, האם יש למצוה בלילה וביום בדיוק אותה המטרה, או שמא מדובר במטרות שונות, אע"פ שבפועל מעשה הקריאה בלילה הוא אותו מעשה של היום.

שאינן. הלשון "לקרותה" פעמיים, משמע שעושים אותו דבר ביום כמו בלילה. אולם לפי שיטת התוס', ישנה בחינה חדשה ביום, וממילא מברכים שהחיינו שוב ביום.³

ד - ראיות לשיטת התוס' שמברכים שהחיינו גם ביום

המרדכי (מגילה תשפא) מסביר בפשטות "דעיקר מצות קריאתה ביום".⁶ אבל מלשון התוס' (מגילה ד. ד"ה חייב) משמע שהטעם שונה מן המרדכי, וז"ל התוס', "דעיקר פרסומי ניסא הוי בקריאה דיממא".⁷ הסברא הזאת של תוס' צ"ע, כי לכאורה אינה מובן איך שיש יותר פרסומי ניסא ביום מבלילה. אם עושים אותה פעולה ביום ובלילה, מן הסתם תהיה אותה רמה של פרסומי ניסא?⁸

ג - נפק"מ לאדם שיכול לקרותה רק פעם אחת בפורים

הערוך השלחן (או"ח תרפ"ג) מביא עוד נפק"מ. במקרה שאחד יכול לקיים קריאת המגילה רק פעם אחת בפורים. לשיטת הרמב"ם יבחר בלילה משום שאין מעבירין על המצוות.⁴ אולם לפי דעת התוס', יבחר בקריאה של היום, שהרי העיקר הוא ביום.⁵

תוס' גם מביאים הסבר נוסף לשיטתם שמברכים שהחיינו שוב ביום, וז"ל "וגם עיקר הסעודה ביממא". לכאורה גם זה קשה להבין, כי מה ענין הסעודה אצל ברכת שהחיינו על המגילה? מה הקשר?

סימן ג' - שיטת התוס' שמברכים שהחיינו שוב ביום

³ גם אפשר להסביר המחלוקת הזאת בדרך אחרת. האם קריאת המגילה בלילה וביום נחשבת כמצוה אחת עם שני חלקים או נחשבת כשתי מצוות נפרדות. אם ישנה רק מצוה אחת, לא צריך שוב לברך שהחיינו ביום, ואפשר שזוהי דעת הרמב"ם. אך לתוס' יש מצוה חדשה ביום וממילא גם עוד ברכת שהחיינו. הצפנת פענח (מגילה א:י) חוקר בזה, והנפק"מ שלו היא המחלוקת בירושלמי לגבי גר שנתגייר ביום פורים. אם יש שתי מצוות, הגר חייב לקרוא ביום, אך אם יש רק מצוה אחת עם שני חלקים, אזי הגר לא צריך לקרוא שוב ביום, שהרי הוא כבר פספס את החלק הראשון של המצוה.

באמת הלשון של הרמב"ם (מגילה א:ג) "מצוה לקרותה בלילה וביום" קצת משמע כן. המילה מצוה, בלשון יחיד, משמע שיש רק מצוה אחת וכנראה עם שני חלקים.

גם אפשר להסביר את מחלוקת האמוראים (מגילה ד.) עם אותה חקירה. ריב"ל שמביא את הפסוק "אלוקי אקרא יומם ולא תענה ולילה ולא דומיה ליי" (תהילים כב:ג), סובר שיש שני חיובים. אך עולא שלומד קריאת המגילה בלילה מ"למען יזמר כבוד ולא ידום ה' אלוקי לעולם אודך" מעדיף את הפסוק הזה כי הוא לא מחלק בין קריאת היום לקריאת הלילה. יש רק מצוה אחת והיא תהליך שמתחיל בלילה ומסיימת ביום.

נראה שיש גם אפשרות שלישית לבאר את המחלוקת הזו, והיא תלויה באופי של ברכת שהחיינו. אבל אין כאן המקום להאריך.

⁴ וכן פסק הרדב"ז (ד:יג).

⁵ הרוקח (סימן שסג) סובר שעיקר הקריאה היא בלילה וא"כ פשוט שחייב הוא לקיים מצותו בלילה.

⁶ וכן דעת ר"ת שמביא הרא"ש (מגילה א:ו), הריטב"א (ד. ד"ה ואריב"ל, ובדף כא: ד"ה מאי), הר"ן (בדפה"ר ד"ה חייב, ובדפה"ר יב. ד"ה אמר) ועוד.

⁷ הרא"ש (מגילה א:ו) מביא שני טעמים, גם הקריאה וגם פרסומי ניסא.

⁸ בנוסף לשתי הסברות האלו, התוס' (ד. ה"ד חייב) מביאים שני פסוקים שגם מוכיחים שמברכים ברכת שהחיינו שוב ביום.

שנשים חייבות מדרבנן, ואנשים חייבים מדברי קבלה, ולכן הן אינן יכולות להוציא אנשים.¹²

הטורי אבן (מגילה ד. ד"ה סבור וד"ה כגון) מוסיף שהחידוש הזה הוא רק ביום.¹³ ממילא מברכים שהחיינו גם ביום.¹⁴ ובכך הטורי אבן מסביר את שיטת הרא"ש בשם ר"ת.

והרמב"ם יכול לחלוק או על עצם המעמד החדש של דברי קבלה, או לחלוק ולומר שאכן, יש לקריאת המגילה ביום מעמד של דברי קבלה, ואף על פי כן עדיין אין מברכים שוב שהחיינו. מכיון שכשעושים אותו מעשה פעמיים, אין מברכים שוב שהחיינו.

ו - המחלוקת בין הפרי מגדים והגר"ח בספק מדברי קבלה

הפרי מגדים (או"ח משבצות זהב תרצב:ג) כותב שב"דיעבד אם קרא בין השמשות י"ל

צריכים להבין איזו בחינה נוספת יש בקריאה של היום לפי תוס', כדי לתרץ הקשיות האלו על התוס'.

חלק ב' - חמש דרכים להסביר מה חדש בקריאה של היום

סימן א' - הדרך הראשונה שקריאה ביום היא מדברי קבלה

ה - החידוש של הטורי אבן שיש שהמגילה היא מדברי קבלה

יש אחרונים שסוברים (נודע ביהודה מהדו"ק מא' 9, וטורי אבן מגילה ד.) שיש למצוות מגילה מעמד מיוחד, והיא לא מדאורייתא, ולא מדרבנן, אלא משהו באמצע שנקרא מדברי קבלה¹⁰ או רוח הקודש.¹¹ עם היסוד הזה, הטורי אבן מסביר את התוספתא שפוסקת שנשים אינן יכולות להוציא אנשים במגילה ידי חובתן אע"פ שהן חייבות. הטעם הוא

⁹ הנודע ביהודה (שם) גם פוסק להקדים קידוש לבנה לקריאת המגילה כי הוא תדיר, ובלילה שניהם מצוות דרבנן. הטעם הוא שרק ביום יש למגילת אסתר מעמד של דברי קבלה.

¹⁰ עיין בשלחן ערוך (או"ח תרצו:ז), בספר המועדים בהלכה (עמוד רלו) ועוד.

ואף אפשר שיש עוד נפק"מ גדולה. הטורי אבן (מגילה ה:) כותב "כיון דאסתר נאמרה לקרות ברוח הקודש ומדברי קבלה וה"ה שאר מצוות הנוהגין בפורים שהכל נאמר ברוח הקודש ומדברי קבלה הן דינן כשל תורה וספיקן לחומרא".

אולם הגרי"ד סולוביצ'יק (הררי קדם חלק א סימן קצ אות א) מדייק מן הרמב"ם (חנוכה ג:) שספק מגילה לקולא משום שהשווה הרמב"ם מגילה לנרות חנוכה וספק נרות חנוכה לקולא.

¹¹ אולי זה הטעם שהגמרא למדה מצוות מגילה בלילה מפסוק בספר תהילים ולא מן המגילה עצמה, להראות שאין למגילה בלילה אותו מעמד של מגילה ביום אלא נמוך יותר.

¹² הבה"ג (תוס' ד"ה נשים) מסביר שהן חייבות רק בשמיעה ולא בקריאה. ראשונים אחרים (רש"י ערכין ג. ד"ה לאתויי נשים, והרמב"ם מגילה א:א לפי הבנת המ"מ מגילה ואו"ש א:א) חולקים וסוברים שהן חייבות כמו אנשים. ועיין בסוגיא "חיוב נשים במקרא מגילה".

¹³ גם הנודע ביהודה (שם) מסכים וסובר שיש למגילה מעמד של דברי קבלה רק ביום.

¹⁴ ולפי זה, נ"ל שאם נשים קוראות את המגילה ביום, הן לא מברכות שהחיינו ביום.

ספק דרבנן לקולא, ואפשר דברי קבלה שאני", כלומר יש כאן נפק"מ לדברי קבלה כגון מגילת אסתר, שבספקות נוהגים לחומרא.¹⁵

סימן ב' - הדרך השנייה שקריאתה זו היא הלילא

ז - מחלוקת הלבוש והמכתם בדיון קריאתה זו היא הלילא

הגמרא (מגילה יד.) מסבירה כמה טעמים לכך שלא אומרים הלל בפורים, ואחד מהם הוא כי "קריאתה זו היא הלילא".¹⁶

ויש לחקור בתירוץ הזה. אפשר שבאמת אין בכלל חיוב לקרוא את ההלל בפורים, כי במקום הלל יש קריאת המגילה. כך משמע בלשון הלבוש (א"ח תרצג:ג) שכותב "קריאת המגילה הוא כמו שירה ועומדת במקום קריאת ההלל".

או אפשר שיש חיוב לקרוא הלל, רק שמקיימים אותו בקריאת המגילה עצמה, וכך משמע במכתם (מגילה עמוד 6)¹⁷ וז"ל "קריאתה זו הלילא כלומר לא הוצרכו לקבוע בו שיאמרו הלל" כי הוא מקיים חובו עם הקריאה.

ח - נפק"מ לחקירה בקריאתה זו היא הלילא

השערי תשובה (א"ח תרצג:ג) מביא נפק"מ במקרה שאין לאדם מגילה בפורים. אם אומרים שאין חיוב לקריאת הלל בכלל, כדעת הלבוש, עדיין אין לו חיוב לקרוא. אך אם אומרים שבאמת חייב לקרוא

אמנם, הגר"ח (שמובא בהררי קדם חלק א סימן קצ) מוכיח שלפי הרמב"ם ספק מגילה נוהג לקולא, כי הרמב"ם כותב "והדלקת הנרות בהן מצוה מדברי סופרים כקריאת מגילה" (חנוכה ג:ג) וכמו שבמצוות נרות חנוכה ספק נוהג לקולא, הכי נמי במצוות מגילה.

לפרי מגדים, יש שתי הנחות יסוד:

1. מצוות מגילה היא מדברי קבלה.
2. לכן בספק, נוהגים לחומרא.

הגר"ח בדעת הרמב"ם שחולק כאן, יכול לחלוק על אחת מן השתי הנחות יסוד. או שהוא חולק על ההנחה הראשונה, כלומר על היסוד, וסובר שמצוות מגילה רק מדרבנן. א"כ נחלקו בכוונת הרמב"ם במילים של "מדברי סופרים". או כוונת שהיא מדברי קבלה או מדרבנן.

גם לפי הגר"ח, הרמב"ם כאן הולך לשיטתו. שאין הבדל בין קריאת הלילה לקריאת היום, פשוט שלא מברכים שוב ברכת שהחיינו.

או הוא חולק על ההנחה השנייה, וסובר שאפילו במצוות מדברי קבלה, נוהגים לקולא. א"כ גם יש להבין היטב שלא מברכים שוב ביום. החידוש לא מספיק גדול.

¹⁵ וכן פסק המשנה ברורה (תרצב:טז).

¹⁶ הגמרא (מגילה יד.) מביאה עוד שני תירושים. חד כי הנס היה בחו"ל ועוד כי אפילו בסוף "אכתי עבדי אחשוורוש אנן".

¹⁷ וגם הספר הגיוני הלכה מביא אותו.

הלל, רק שמקיימים חיוב זה דרך המגילה, כדעת המכתם, אז במקרה שאין לאדם מגילה, חייב לקרוא את ההלל. וכן כותב המאירי (מגילה יד.) בפירוש "ונ"ל לטעם זה שאם היה במקום שאין לו מגילה מקורא את ההלל שהרי לא נמנעה קריאתה אלא מפני שקריאת המגילה במקומו".

ט - ביאור לדעת התוס' עם החידוש שיש למגילה דין הלל

ונראה שלפי טעמו של המאירי, דין זה שיש למגילה דין הלל, שייך רק ביום. כיון שזמן שקוראים את ההלל (חוץ מליל פסח) הוא רק ביום, כמו שכתוב בגמרא (מגילה כ:). ממילא, רק בקריאת המגילה ביום נכלל הדין של הלל. א"כ יש לומר שמברכים ברכת שהחיינו שוב ביום, כי לקריאה הזאת יש דין נוסף, והוא קריאה עם הלל.¹⁸

י - שיטת הרמב"ם שחולקת

כמובן, הרמב"ם, לשיטתו, חולק וסובר שאין מברכים שהחיינו ביום, משום שהוא סובר שחז"ל לא תקנו כלל לקרוא הלל בפורים. וכן מבאר השערי תשובה (או"ח תרצג:ג) וז"ל "אבל אחרי שלא נתקן הלל בפורים משום דקריאתה כו' ממילא שאין מקום לקרות הלל מה שלא תיקנוהו חז"ל לאומרה היום".

והנה יש להוכיח עוד, כי לפי הרמב"ם, נשים יכולות להוציא אנשים ידי חובתם במגילה (מגילה א:א ומגיד מנשה שם א:ב), אבל לא בהלל (חנוכה ג:ד). יוצא מכאן, לשיטתו, שהלל הוא לא נחשב כחלק של המגילה, אלא חז"ל תקנו מגילה במקום לתקן הלל. כי אם הלל היה חלק של המגילה, ונשים לא יכולות להוציא אנשים בהלל, גם נשים לא יכולות להוציא אנשים במגילה, כי הן אינן יכולות להוציא אנשים בחלק של ההלל.

יא - עוד דרך לחלוק ולומר לא לברך שהחיינו

אולם, אפשר גם לבאר טעמא אחרינא מדוע לא מברכים שהחיינו שוב ביום. אה"נ, יש את ההוספה של הלל רק ביום, אבל עדיין לא מברכים שוב שהחיינו. שהרי הלל לא מחייב ברכת שהחיינו כאשר אומרים אותו לבד, ולכן גם כאשר הוא כלול במגילה, לא מברכים ברכת שהחיינו.

לכאורה, זו איננה דעת הרמב"ם, כמו שראינו. אבל אולי הוא דעת הרשב"ם (שמביא התוס' רא"ש ד. ד"ה חייב, והמודכי מגילה סימן תשפא) שמסכים לדעת הרמב"ם שמברכים רק שתי ברכות ביום, ולא ברכת שהחיינו.

¹⁸ וכן כתוב במשנת יעבץ (סימן עז אות א). ואף המשנת יעבץ מבאר את מחלוקת האמוראים לגבי המקור של קריאה בלילה. לפי רבי חלבו אמר עולא ביראה המקור הוא הפסוק של "למען יזמרח כבוד ולא ידום ה' אלהי לעולם אודך" כי רק ביום יש מצוות הלל וזה משמע במילה "יזמרח". אולם, המקור של ריב"ל "אלהי אקרא יומם ולא תענה ולילה ולא דומיה ל" משמע שהעיקר הקריאה היא ביום אבל אין במגילה דין של הלל.

כבר אמרנו אפשרות לבאר את המחלוקת למקור הדין, האם יש שני חיובים או רק חיוב אחד.

גם כדאי לעורר שרש"י (ד"ה ולשנותה) כותב על הפסוק הראשון "זכר לנס שהיו זועקין בימי צרתן" ובפסוק השני "וקריאת המגילה שבח שמפרסמין את הנס". משמע שהמחלוקת תלויה באופי הנס. וצ"ע.

ואסתר תחלה תקנו ביום, ואח"כ תקנו ג"כ בלילה" ומסביר "ומשום הכי מברכין שהחיינו גם ביום".

בזמן של מרדכי ואסתר לא תקנו את המגילה בלילה, הם קראו את המגילה רק ביום. רק מאוחר יותר, כלומר בתקופת רבי יהושע בן לוי, תקנו לקרוא את המגילה גם בלילה.

הפמ"ג מביא ראייה לכך משיטת הר"ן, שסובר שבני הכפרים לא קראו את המגילה בלילה.²¹ הטעם הוא שעוד לא תקנו קריאה בלילה.

יד - עוד ראיות לחידוש של הפרי מגדים ישנן עוד כמה ראיות לחידוש של הפמ"ג. בכל המשניות בש"ס לא נזכר כלל, ואף לא ברמז, ענין קריאת המגילה בלילה. ואף המשנה במגילה (כ:) שמלמדת איזה מצוות עושים בלילה, ואומרת עליהן "כל הלילה כשר" אינה מזכירה כלל את מצוות המגילה. הפעם הראשונה שבה נזכרת קריאת המגילה בלילה היא הגמרא שלנו (מגילה ד.), בדין של ריב"ל.²²

ועוד יש להביא ראיה מן התוספתא (מגילה ב:ב) שמשמע שבתקופתם עדיין לא קראו את המגילה בלילה. דקתני בתוספתא "קרא את המגילה בלילה לא יצא ידי חובתו, א"ר יוסי מעשה ברבי יוחנן בן נורי שקראה בציפורי (שם

א"כ, איך אפשר לומר שמברכים ברכת שהחיינו שוב ביום? צריכים לומר שלפי דרך זו, על פי המאירי, אע"פ שבדרך כלל לא מברכים ברכת שהחיינו על הלל, כן מברכים על המגילה שכלול בה הלל, כי מברכים על הקריאה החשובה הזאת.

יב - סיכום המחלוקת

א"כ, הסברא הזאת לברך שהחיינו מבוססת על שתי הנחות יסוד:
1. יש דין הלל בקריאה של יום.
2. לכן מברכים שהחיינו ביום.

ואלו שחולקים הרמב"ם והרשב"ם,¹⁹ אפשר שהם חולקים על היסוד, כלומר ההנחה הראשונה, ולומר שלא תקנו הלל בכלל בפורים, וכך דייקנו ברמב"ם. אבל גם אפשר לחלוק על ההנחה השנייה, ולומר שאע"פ שיש דין הלל בקריאה ביום, עדיין לא מברכים שוב ברכת שהחיינו, כי לא מברכים שהחיינו על הלל.

סימן ג - הדרך השלישית שתקנו ביום תחילה

יג - החידוש של הפרי מגדים שתקנו קריאת המגילה ביום תחילה

יש לפרי מגדים²⁰ (אשל אברהם תרצב:ב) חידוש גדול. הוא מחדש "דמרדכי

¹⁹ השלחן ערוך (או"ח תרצב:א) ועיין בפנ"י (מגילה ד. ד"החייב אדם) שמביא את זה בשם "רבים".

²⁰ וכן כתב המנחת בכורים על התוספתא (מגילה ב:ב). הספר המועדים בהלכה (עמוד רמ בציון 47) ובספר בינה בספרים (חלק ב סימן ג בענייני קריאת מגילה ופרסומי ניסא) מביאים את החידוש הזה בשם שו"ת בנין שלמה (א:נח).

²¹ או שהם קראו בביתם ביחידות (ר"ן בדפה"ר א. ד"ה אלא שהכפרים).

²² עיין גם בגמרא מגילה (כ.).

האחרונה, ופוסק שמברכים שהחיינו שוב ביום.

נמצא שכל שלושת הביאורים שראינו עד כה מיישבים היטב מדוע מברכים שהחיינו פעם נוספת ביום. יש חידוש בקריאה זו. לשון המרדכי הוא ש"עיקר מצות קריאתה ביום" דהיינו שעיקר קיום המצוה הוא בקריאת היום.

אולם לפי התוס', שמוסיפים לבאר שהטעם הוא משום דאיכא פרסומי ניסא טפי ביום, עדיין צריכים ביאור.

סימן ד' - הדרך הרביעית שיש יותר פרסומי ניסא ביום מפני שקראו בלילה

טז - חידוש של הנצי"ב

אפשר לבאר שיש פרסומי ניסא טפי ביום, משום שכל אחד כבר קרא בלילה הקודם. על כן הדברים זכורים וידועים אצלו ביתר בהירות. א"כ איכא פרסומי ניסא מרובה יותר ביום. וכן משמע מדברי הנצי"ב (בהקדמה להעמק דבר) שכתב "כך מצוה לקרות המגילה ביום בשום לב יותר ממה שקורא בלילה" כי

של מקום) בלילה, א"ל אין שעת הסכנה ואיה".

כל דיון זה אינו מיושב אלא אם נאמר שבימי התנאים לא היה חיוב קריאת המגילה בלילה. וכן כתב המנחת בכורים על התוספתא (מגילה ב:ב) וז"ל "מגילה של לילה נתקן אח"כ".²³

טו - ביאור לדעת התוס' על פי הטורי אבן

ועם זה, יש לבאר שיטת הטורי אבן. מאחר שתקנת קריאת המגילה בלילה היתה מאוחרת ביותר, לא תקנוה אלא מדרבנו, ולא מדברי קבלה או מכוח רוח הקודש.²⁴

הרמב"ם יכול לחלוק או על חידושו הגדול של הפרי מגדים ולסבור שמרדכי ואסתר תקנו מעיקר הדין את שתי הקריאות, הן בלילה והן ביום. או אפשר לומר שהרמב"ם מודה לדבריו מצד הבחינה ההיסטורית, אלא שחולק עליו מן הבחינה ההלכתית, וסובר שאין לברך שהחיינו פעם נוספת ביום. הפמ"ג בעצמו נוקט כדעה זו

²³ יש עוד תירוץ במנחת בכורים על התוספתא (מגילה ב:ב) שהוא לא יצא חיובו של יום אם קרא פעמיים בלילה.

אולם, לפי המנחה יצחק על התוספתא (ב:ב) שמסביר שכוונת "בלילה" היא "קודם שעלה עמוד השחר".

²⁴ אבל הפמ"ג והטורי אבן לא חייבים להסכים אחד עם השני.

החיוב ביום הוא "כדי להתבונן בה יותר".

הרמב"ם יכול לחלוק ולומר דליכא פרסומי ניסא טפי ביום ושתי הקריאות שוות הן ברמת פרסומי ניסא. או שיכול לומר דאה"נ איכא פרסומי ניסא טפי ביום, מ"מ אין זה חידוש מספיק כדי לחייב ברכה נוספת ביום.²⁵

סימן ה' - הדרך החמישית שיש יותר פרסומי ניסא ביום מפני המצוות של היום

יז - טעם אחר שיש פרסומי ניסא ביום מפני המצוות האחרות

ובניגוד למה שנתבאר בדעת הנצי"ב, שפרסומי ניסא טפי ביום הוא מחמת שכבר קראו בלילה, משמע מן הערוך השלחן, שהזכרנו לעיל, סברא אחרת בזה.

שהרי מוכח מדבריו, מן הנפק"מ שכתב במי שיש לו אפשרות לשמוע את המגילה פעם אחת בלבד, שיש טעם מהותי בעצם קריאת היום, שבה איכא פרסומי ניסא טפי. דאי לא תימא הכי, וכי כל מעלת היום תלויה בקריאה שקדמה לו בלילה, לא שייך לומר דאיכא פרסומי ניסא מרובה ביום במי שלא קרא את המגילה כלל בלילה.

ועיקר פרסומי ניסא מצוי ביום, משום שקריאת המגילה משתלבת עם שאר מצוות היום, הנעשות כולן ביום דוקא. כלומר, יש כאן הקשר והקפה של מצוות, ולא מצוה העומדת לעצמה בלבד. ומכיון שיש כמה מצוות השייכות ליום, הן מצטרפות יחד ליצור פרסומי ניסא מרובה ביותר.

ונראה שזה שיטת הרא"ש (מגילה א:ו) וז"ל "עיקר הקריאה וגם עיקר פרסומי ניסא הוא ביום בזמן משתה ושמחה

²⁵ הרמב"ם (מגילה א:יא) כותב ש"עיר שהיא ספק ואין ידוע אם היתה מוקפת חומה בימות יהושע בן נון או אחר כן הוקפה, קוראין בשני הימים שהן ארבעה עשר וחמשה עשר **ובלילהם**".

יש לשאול, למה צריכים לכתוב "ובלילהם"? אם אדם חייב לקרוא גם ביום מי"ד וגם ביום ט"ו, למה צריכים לכתוב שוב "ובלילהם"? מה היתה ההוה אמינא?

הגרי"ד (הורי קדם חלק א סימן רג), מתרץ על פי מה שהסבנו, שקריאת המגילה בלילה היא הכנה ליום. א"כ ביום ט"ו שכבר קראו המגילה פעמיים, לא צריכים לקרוא שוב בלילה השני, מפני שקריאה בלילה היא הכנה בעלמא ובכל אופן פורים מתחיל ביום.

נראה שהרמב"ם לא רק עוקר טכני את ההוה אמינא, אלא עוקר עליו לגמרי, כי לפי הרמב"ם פורים מתחיל בלילה כמו כל יו"ט.

ומתנות לאביונים ומשלוח מנות." ומבואר שמוכן שיש יותר פרסומי ניסא ביום, מפני שהקריאה מתבצעת באותו הזמן עם שאר המצוות.²⁶

ואפשר שזו גם כוונת התוס' שאומרים "עיקר סעודה ביום". דהיינו שביום, מכיון שיש כל המצוות של היום, כגון סעודה, מתקיים פרסומי ניסא רב יותר.

והרמב"ם יכול לומר, או דליכא פרסומי ניסא טפי ביום, או דאיכא, ומ"מ אינו חידוש מספיק כדי לחייב ברכה נוספת.

חלק ג' - עוד טעם לפי החידוש הגדול של הגרי"ד

סימן א' - פורים רק מתחיל ביום ולא בלילה

יח - חידוש הגרי"ד שפורים מתחיל רק ביום

הגרי"ד²⁷ מחדש חידוש גדול מאוד, ועמו מתרץ מדוע מברכים שהחיינו שוב ביום. בניגוד לשאר החגים שמתחילים בלילה לפני היום, פורים מתחיל רק בבוקר. הלילה הקודם עוד אינו נחשב לפורים, ומכאן שהברכה ביום היא העיקר, שכן רק אז מתחיל המועד.²⁸

אבל עדיין צריכים להבין מדוע קוראים אנו את המגילה בלילה אם אינה חלק מיום הפורים עצמו. ועוד צריך להוכיח חידוש גדול כזה עם ראיות ברורות.

יט - הטעם למה קוראים את המגילה בלילה לפי הגרי"ד

והנה יש לומר, שחייבים אנו לקרוא את המגילה בלילה כדי להכין את עצמנו לקריאה ביום. בעצם, הקריאה בלילה מהווה הכנה שהקריאה ביום תהיה עם הבנה עמוקה יותר.²⁹ ונראה שזה מה שכתוב בנצי"ב, שכבר ראינו, וז"ל "כך מצוה לקרות המגילה ביום בשום לב יותר ממה שקורא בלילה".³⁰

²⁶ דומה לזה מסביר הגרי"ד את לשון הכותרת של הרמב"ם וז"ל "הלכות מגילה וחנוכה. יש בכללן שתי מצות עשה מדברי סופרים ואינו מן המניין. וביאור שתי מצות אלו בפרקים אלו". ומקשים האחרונים על הרמב"ם, איך יכול להיות שיש רק שתי מצוות, בפורים עצמו יש ד' מצוות, קריאת המגילה, מתנות לאביונים, סעודה ומשלוח מנות? הגרי"ד מתרץ שכל המצוות של פורים הן בעצם מצוה אחת, והיא פרסומי ניסא.

הלקוטי שושנים (עמוד נו) של הרב מנשה כהן מביא דעת המהרי"ץ חיות (מגילה ז.) שכותב "דסעודת פורים ומשלוח מנות הם בכלל שעשה נסים... ולפי זה צריך לכוון בברכת שעשה נסים על הסעודה ומשלוח מנות... והקשה בשו"ת בית שערים על טעמו של המהרי"ץ חיות דהלא גם קריאת מגילה היא מכח הנס, ומ"מ מברכים על מקרא מגילה נוסף על ברכת שעשה נסים. וה"נ הו"ל לברך לאוכל סעודת פורים ולשולח מנות מלבד ברכת שעשה נסים... ויש לתרץ לפי מה שכתב בספר עיר מבצר על מסכת מגילה שכתב הטעם שנפטרים בברכת שהחיינו שמברכין על קריאת מגילה גם על סעודת פורים ומשלוח מנות, משום דלא מצינו שיהיו נמנים משלוח מנות ומתנות לאביונים וסעודת פורים כל אחד ואחד למצוה בפני עצמה, רק כולם הם בכלל המצוה של קריאת מגילה". אולם המהרי"ץ חיות כותב בשם חכם אחד מופלג "דמשלוח מנות איננו מצוה רק מנהג נביאים".

²⁷ שמעתי החידוש הזה מהרב בנימין טברי זצ"ל וגם מצאתי אותו במסורה חוברת ז' עמוד כז-כח, וכן בספר בינה בספרים (חלק ב' עמוד מ), וכן בהררי קדם חלק א סימן רג.

²⁸ אולי ריב"ל לומד מפסוקים בתהילים מפני שלומדים מן המגילה רק דברים השייכים לפורים, והקריאה בלילה נחשבת כלפני פורים.

²⁹ עוד אפשר לחדש שהמגילה בלילה מחוברת לתענית אסתר.

³⁰ א"כ, הפרסומי ניסא שיש בלילה קשורה למצוות מגילה ולא ליום של פורים.

רק מזכירים "על הניסים" בתפילה של יום. וכך מדייק הרש"ש (ד"ה תוס' פסק) בפירוש בדעת התוס'.

אנו אומרים "על הניסים" ביום משום שזהו פורים, ולכן בלילה, שלא אומרים "על הניסים" נראה שזה מפני שהלילה עדיין אינו חלק מהחג עצמו.

וכן לפי הרב עמרם גאון (בית יוסף או"ח תרצג) אומרים "על הניסים" בלילה רק אם כבר קראו את המגילה. צ"ע מדוע אחרי קריאת המגילה כן אומרים "על הניסים", אבל ביום אומרים "על הניסים" ממ"נ, כלומר אפילו לפני קריאת המגילה. פשוט, כי ביום הוא פורים ולא בלילה.³²

2. בדין בבן כרך שהלך לעיר (משנה מגילה יט.), נחשב או כבן י"ד או ט"ו, והיא תלויה במקומו בבקר, בעמוד השחר (עיין בגמ' יט., ברמב"ם גי', והמשנה ברורה תרפ"ב).

מדוע נקבע זמן עמוד השחר ולא זמן אחר, לדוגמה הלילה? ע"כ ביום חל עליו החיוב. הדין מוכיח שעד עמוד השחר לא חל עליו חיוב לקרוא, מפני שהלילה עדיין אינו נחשב כחלק של פורים עצמו.

3. הבית יוסף (או"ח תרפז) מביא דעת האורחות חיים (הלכות מגילה אות כג) בשם הראב"ד (בהשגתו על המאור ג.) ש"נהגו לקרותה מבעוד יום ליל ארבעה עשר

גם הפנ"י כותב (מגילה ד. ד"ה חייב) "בלילה אינו אלא מצוה בעלמא ולא חיובא".³¹ אפשר שהוא מתכוון לכך, שהקריאה בלילה היא במעמד אחר, פחות מחייב של המגילה ביום.

כ - ביאור במילים "ולשנותה ביום" של הגמרא

לאור זאת, אפשר גם להסביר את לשון הגמרא "ולשנותה ביום". ביום משנים את המגילה ולא רק קוראים, מפני שכבר קראו כבר בלילה.

ועוד אפשר להבין את לשון הגמרא, "דאמרי אינשי אעביר פרשתא דא ואתנייה". מראה שהקריאה בלילה היא רק הכנה לקריאה העיקרית ביום. וכן אפשר להבין היטב את ההו"א של תלמידי ריב"ל, שכן ביום נדרשת הבנה יתרה, ולכן חשבו שצריך ללמוד את המשניות ביום.

סימן ב' - ראיות לחידוש של הגרי"ד

כא - כמה ראיות לחידושו של הגרי"ד

ישנן כמה ראיות לחידושו של הגרי"ד שפורים מתחיל רק ביום.

1. משמע בתוס' (מגילה ד. ד"ה פסק) שלא אומרים על הניסים בלילה, כי התוס'

³¹ ובאמת היה לפנ"י הוה אמינא שלא מברכים בכלל בלילה, כי פחות חשובה. אבל לפי המסקנא, הפנ"י כותב ש"נראה לי שצריך לברך בלילה לאו משום קריאת המגילה לחוד אלא משום חובת היום כיון דעשאו חכמים כמו רגל ממש דכתיב משתה ושמחה ודברי קבלה".

מפני שקריאת המגילה בלילה היא פחות חשובה, היא לא מצריכה ברכה. לכן מה שאנחנו מברכים בלילה הוא גם על היום של פורים. וביום מברכים על המצוה של מגילה.

³² השו"ע (או"ח תרצג:ב) כותב "אומר על הניסים בלילה כיום" לאפוקי מהדעה הזאת, גם הרמ"א כותב "ובליל י"ד אע"פ שלא קראו את המגילה עדיין אומר על הניסים בתפילת ערבית" לאפוקי שיטת רב עמרם גאון.

כדי להקל על האנושים והמעוברות שלא להתענות יותר מדאי".

סימן ג' - ביאור התוס' והמאירי על פי דברי הגרי"ד

כב - ביאור שיטת התוס' על פי דברי הגרי"ד

עם זה מבואר דעת התוס'. הם סוברים כיסוד של הגרי"ד, שפורים מתחיל רק ביום, וממילא מברכים שהחיינו שוב ביום. וא"כ התוס' הולכים לשיטתם כי משמע בתוס' (מגילה ד. ד"ה פסק) שלא אומרים על הניסים בלילה.

על פי חידוש זה גם אפשר לבאר את ראיית התוס' שראינו, ד"עיקר סעודה ביום". סעודה בלילה אינה יוצאת שהרי בלילה עדיין לא פורים.

ואולי תוס' מביאים דוקא מצוות הסעודה כדי להוכיח את זה. שהרי בכל שאר החגים אוכלים שתי סעודות, אחת ביום ואחת בלילה. בפורים לא אוכלים סעודה בלילה, כי הלילה איננו

וכן כתוב המאירי "ומכאן סמכו גדולי המפרשים לחולים ויולדות שאין צריכין להעריב כל כך אלא שרשאין למהר את קריאתן מבעוד יום ואע"פ שהוא עדיין בתחום י"ג", וכן נמצא באשכול (שמביא הביאור הלכה תרצב:ד ד"ה מפלג המנחה).

ולכאורה קשה, איך אפשר להקדים את קריאת המגילה של ליל ארבעה עשר ליום של לפני פורים?³³

ונראה שאפשר להקדים מפני שבכל אופן לא קוראים אותה בפורים. אנחנו מקלים משום מפני שבכל אופן קוראים את המגילה לפני פורים.³⁴

4. רק ביום אפשר לקיים את שאר המצוות של פורים (משלוח מנות, מתנות לאביונים, סעודה) ביום ולא בלילה, ואולי זה מטעם פשוט. רק ביום נחשב פורים, וממילא רק ביום אפשר לקיים את מצוות פורים.³⁵

³³ ולכן הפר"ח חולק (הביאור הלכה תרצב:ד ד"ה מפלג המנחה).

והתרומת הדשן (קט) מסביר שקוראים רק אחר פלג המנחה כי הוא לילה לפי התוס' (ברכות ב. מאימתי). אבל גם קשה כי הראב"ד לא כותב פלג המנחה? אפשר שכוונת הראב"ד במילים "מבעוד יום ליל ארבעה עשר" הוא פלג המנחה, אבל גם אפשר ש"מבעוד יום" הוא ממש אפילו באמצע היום וכוונת "ליל ארבעה עשר" הוא הזמן שבדרך כלל קוראים. גם לא כתוב כן במאירי.

³⁴ אמנם הביאור הלכה (תרצב:ד ד"ה מפלג המנחה) מבאר טעם אחר, שיום י"ג הוא זמן קריאה וז"ל "אכן מאחר דאמרינן די"ג הוי נמי זמן קריאה, אפשר שפיר לצאת יד"ח הקריאה בערב של י"ד מבעוד יום, ומקרי שפיר די"ד וקריאה בלילה". וקצת משמע הכי במאירי.

הרב שלמה יוסף זווין (המועדים בזמנים עמוד רלט) מביא מן הר"י קלמס שה"הלכה זו אינה אלא בפרזים ולא במוקפים, שהרי "בזמניהם - זמנו של זה לא זמנו של זה" (מגילה ב:) ומבעוד יום הרי עדיין הוא זמנם של פריזים".

גם עיין בסוגיא "מי קורא לבני כפרים ודין ערבות".

³⁵ הביאור הלכה (או"ח תרצו:א ד"ה אין עושין) מביא מחלוקת אם המנהג שלא לעשות מלאכה הוא רק ביום של פורים או גם בלילה, וז"ל "עיין בפמ"ג דדוקא ביום אבל בלילה עד הנץ שרי לעשות אף במקום שנהגו שלא לעשות ובת"ח סימן קצ"ה מחמיר בזה". אפשר שהטעם למה לא עושים מלאכה רק ביום הוא מפני שפורים הוא רק ביום.

פורים. התוס' מוכיחים זאת דוקא ממצוות סעודה כי היא יותר בולטת.³⁶

אפשר עוד להסביר למה עיקר ה"פרסומי ניסא" הוא דוקא ביום. שהרי כבר קראנו את המגילה בלילה, כפי שראינו בדברי הנצי"ב, עכשיו אפשר לקרוא אותה עם יותר הבנה, אפשר "לשנותה".

אבל באמת, החידוש הזה כבר מופיע בשיטת המאירי (מגילה ד. ד"ה חייב). המאירי כותב "חייב אדם לקרות את המגילה בלילה שמחרתו יום פורים" משמע שקוראים בלילה, לפני פורים עצמו.

כג - דעה במאירי שבפורים מברכים שהחיינו על היום

עוד דעה מובאת במאירי (שם), שמסבירה שמברכים שהחיינו ביום שוב "מפני יום טוב שלא נאמר בלילה אלא על המגילה, מה שאין כן בשאר ימים טובים שאף אותו של לילה הוא לזכר יום טוב ולא לדבר אחר". רואים בברור שברכת שהחיינו בלילה היא רק על מצוות מגילה וביום היא על היום של פורים.^{37 38}

למסקנא, המאירי (שם) חולק עליו וכותב "אלא שלא נאמר זמן ביום אלא

על המגלה מן הטעם שכתבנו ר"ל שעיקר זמנה ביום". משמע שהמאירי מסכים ליסוד הזה שפורים מתחיל רק ביום, ורק חולק על הטעם לברך שהחיינו פעם נוספת ביום.

משמע נמי הכי במאירי שראינו קודם וגם לקמן (מגילה ז. ז), כאשר הוא מסביר מדוע לא יצא ידי חובת סעודה בלילה. וז"ל המאירי "ואם אכלה בלילה לא יצא ידי חובתו הן לילה שמחרתו יום הפורים". הסיבה שלא יצא ידי חובת הסעודה בלילה היא שעדיין לא פורים, שהרי "מחרתו יום הפורים".³⁹

ויש לדייק עוד, שמשמעות הלשון של "שמחרתו יום הפורים" היא שהטעם לקריאה בלילה הוא עבור היום עצמו. ומכאן שהמאירי אזיל לשיטתו, כלומר הקריאה בלילה היא הכנה בלבד, עיקר המצוה ביום.

כד - ביאור עוד בדעת הפרי מגדים והטורי אבן

עם החידוש של הגרי"ד, אפשר לבאר עוד בדעת הפרי מגדים, שראינו לעיל, שמרדכי ואסתר לא תקנו לקרוא את המגילה בלילה. למה?

לפי הגרי"ד, התירוץ הוא שאז לא היה פורים עד הבוקר.

³⁶ הרא"ש (שם) והשלטי הגיבורים (בדפה"ר ב: אות ג) מביאים את כל שאר מצוות היום כדי להוכיח שעיקר פרסומי ניסא ביום.

³⁷ אפשר שתהיה נפק"מ למי שלא קורא את המגילה בכלל ביום. לכאורה לפי המאירי, עדיין חייב לברך כי הברכה היא על היום.

³⁸ זה בדיוק ההיפך מהפנ"י (מגילה ד. ד"ה חייב אדם) שמסביר שלא היה צריך לברך שהחיינו בלילה על המגילה כי העיקר הוא ביום, רק בגלל שגם הלילה הוא פורים מברכים שהחיינו גם בלילה. ומברכים שהחיינו גם ביום רק על המגילה.

³⁹ באמת המאירי (שם) משווה הלילה לפני לילה שאחורי "ואם אכלה בלילה לא יצא ידי חובתו הן לילה שמחרתו יום הפורים הן לילה שעבר הפורים".

להספד בלילה, כמו שמותר לעשות מלאכה.⁴⁰

זה גם יכול לתרץ הקשיא של הטורי אבן (מגילה ז: סעודת פורים) ששואל למקור של האיסור להספד בלילה משום שהדרשה מן "שמחה" שאוסר הספד בפורים (מגילה ה:) חלה רק ביום, כמו מצוות סעודה ששייך רק ליום ולא בלילה.⁴¹

לפי מה שחידש הרב צבי שכטר, אפשר לתרץ שאין שמחה בלילה, מפני שבלילה עדיין לא פורים.

כו - תירוץ אחר לקשיא של הרב נבנצל

אמנם לפני שקבלתי התשובה של הרב צבי שכטר שליט"א, שאלתי את השאלה הזאת לכמה רבנים חשובים גם כן. חלק מהם תירצו שאסור להספד בליל פורים אף על פי שפורים מתחיל רק בבקר, מפני שהלילה נחשב כחלק מהתארכות יום הפורים, כלומר תקופת פורים, ולכן עדיין חל האיסור בהספד.

אפשר להביא ראייה גם לתשובה הזאת מהרמב"ם (מגילה ב:ג) ⁴² שכותב וז"ל "שני הימים האלו שהן ארבעה עשר וחמשה עשר אסורין בהספד ותענית לכל אדם בכל מקום, בין לבני כרכין שהן עושין חמשה עשר בלבד, בין לבני עיירות שהן עושין ארבעה עשר בלבד, ושני הימים אסורין בהספד ותענית באדר הראשון ובאדר השני". ומכאן, כיון שהאיסור

וגם אפשר לבאר עוד בדעת הטורי אבן. כאשר תקנו חז"ל לקרוא את המגילה בלילה, תקנו ברמה נמוכה ביותר, כלומר רק מדרבנן ולא מדברי קבלה, מפני שהלילה לא נחשב לפורים, ורק ביום היה פורים.

סימן ד' - הקשיא של הגר"א נבנצל ותשובות לה

כה - הוספות של הגר"א נבנצל שליט"א והגאון הרב צבי שכטר שליט"א

אמרתי את החידוש של הגרי"ד להגר"א נבנצל שליט"א והבאתי הראיות הנ"ל עליו. הוא לא קיבל אותו והקשה עליו. אם באמת בלילה אינו נחשב פורים, למה אסור להספד בלילה של י"ד?

כתבתי את השאלה הזאת להגאון הרב צבי שכטר שליט"א, תלמידו של הגרי"ד, והוא השיב לי וז"ל "פעם רצה רבנו לחדש שהמנהג שלא לעשות מלאכה בפורים הוא (כדברי הקרן אורה ריש מס' מו"ק לענין אי מלאכה בחולו של מועד - דאפילו לדעת הסוברים שהוא דאורייתא - אינו בתורת אי מלאכה, אלא בתורת ביטול שמחת יו"ט) בתורת מצות שמחה וממילא לא יהיה שייך בליל י"ד ורק ביום י"ד. וחשב כן להלכה. אולי היה אומר כן אף לענין הספד" כלומר שאה"נ, מותר

⁴⁰ באמת צע"ג כי בספר ירושלים במועדיה (פורים גבורות שמונים אות סט, עמוד קלט) של הרב נבנצל, הוא בעצמו כותב "ונראה בזה שבאמת מצד הדין של ימי שמחה יהיה מותר להתענות ולהספד בליל פורים, אלא שנהגו שלא לעשות כן".

⁴¹ הטורי אבן בעצמו מתרץ שחז"ל תקנו דברים שהם בקום ועשה רק ביום בדומה לשמחה ששייך רק ביום. אבל דברים של שב ואל תעשה, כגון לא להספד חז"ל תקנו גם בלילה.

⁴² גם עיין השלחן ערוך (או"ח תרצו:ג).

להספד חל באדר ראשון, וגם לבני כפרים, שקוראים ביום הכניסה ולא ביום י"ד, נראה שהוא קשור לתקופה של פורים ולא לחג עצמו.⁴³

ועוד ראייה אפשר להביא משיטת רב עמרם גאון (בית יוסף או"ח סימן תרצג) שסובר שבבליה, רק אם כבר קראו את המגילה, אומר "על הניסים" בתפילה. לכאורה חייבים לשאול ממ"נ, או חייב לעולם לומר על הניסים או לא?

שוב, רואים שזו תקופת פורים אבל עדיין לא פורים ממש. אחרי קריאת המגילה, תקופת פורים חלה ומחייבת לומר על הניסים בתפילה, אבל בלי קריאת המגילה, תקופת פורים לבדה אינה מחייבת תפילת "על הניסים".

סימן ה' - השקפה

כז - בהשקפה

מן המאירי יש ללמוד שאפשר להלל את הקב"ה במעשה קריאת המגילה, ולא רק קריאת הלל עצמו.

גם לומדים מהחיוב לקרוא את המגילה בלילה "ולשנותה" ביום את הערך של חזרה, ואיך היא עוזרת להבנה עמוקה ביותר ואף לפרסומי ניסא גדול ביותר. בנוסף, רואים שמצוות מגילה היא כל כך חשובה, משום שמגילת אסתר מגלה איך הקב"ה פועל בדרך נסתרת.

וכל פעם שמעמיקים במגילה, ולסיפור של הנס, רואים עוד יותר את משמעותה ואת העומק של הנס.

אמנם, מבחינת השקפה, מהחידוש של הגרי"ד באמת צ"ע. יש לשאול מדוע תיקנו פורים בדרך שונה, כלומר שפורים הוא רק ביום ולא בלילה? בכל התורה כולה, החגים מתחילים בלילות לפני היום. למה פורים מתחיל רק בבוקר של היום?

הגרי"ד עצמו (הררי קדם חלק א' קפח) מחדש שתענית אסתר שונה מכל התעניות האחרות. התעניות האחרות מהותן הן אבילות לחורבן בית המקדש, משא"כ תענית אסתר. תענית אסתר בא כהכנה לנס של פורים. אחרת אין סיבה עדיין לצום אם כבר יצאנו מן האיום של המן. לא נמשיך לצום בתעניות אחר שיבנה בית המקדש כמו שכתוב "כה אמר ה' צבאות צום הרביעי וצום החמישי וצום השביעי וצום העשירי יהיה לבית יהודה לששון ולשמחה ולמעדים טובים והאמת והשלום אהבו" (זכריה ח:ט). אלא המהות של תענית אסתר היא להראות ולהרגיש את האיום לפני ההצלה.

וכך משמע בספר האשכול (הלכות שני וחמישי ותענית נב): "ויש אומרים שיום צער היה להם בימי מרדכי כדכתיב 'נקהלו היהודים וגו' ומלחמה עשו וצער היה להם ונחו בי"ד, וזכר לאותו צער עשו ותקנו זה התענית, והשמחה בי"ד כאדם שיצא מצרה לרוחה".⁴⁴

⁴³ גם עיין בביאור הלכה (תקמז:ג ד"ה שמותר) שהוא מסופק אם מותר להספד בערב חג. משמע שיש תקופה של פורים שאסור להספד.

⁴⁴ וכן כתוב האורחות חיים (חלק א הלכות מגלה ופורים) שכתב "זה שנהגו להתענות ביום י"ג שהוא יום שלפניהם לפי שלא נאסר אלא תענית של צער אבל התענית שאנו עושים אינו אלא זכר לתענית אסתר ושיזכור כל אדם שהבורא יתברך רואה ושומע כל איש בעת צרתו כאשר יתענה אליו וישוב אליו בכל לבבו כאשר עשה לאבותינו בימים ההם בזמן". ועיין בסוגיא "קריאה ביום י"ג זמן קהילה לכל היא".

אי אפשר לראות אור של פורים עד שמרגישים באמת החושך של תענית אסתר.⁴⁵ כדי לשמוח בפורים באמת, צריכים להפנים את האיום שהיה לפני ההצלה. תענית אסתר מאפשרת לנו להרגיש האיום הזה. רק לאחר ההרגשה של החושך והפחד, כאשר הקב"ה הציל את עם ישראל, ניתן להרגיש את השמחה האמיתית של פורים – זוהי מהותה של תענית אסתר.⁴⁶

כדי באמת להפנים שעד ממש הדקה האחרונה היה איום וחושך, ורק אז הגיע אור היום וההצלה, חז"ל תקנו לחכות עד הבוקר כדי לשמוח בפורים. רק לאחר לילה ארוך של חושך, אפשר להרגיש את האור של פורים. ומכיון שהחושך בלילה קשור מהותית לתענית אסתר, חז"ל תקנו להתחיל פורים רק ביום. אחרי חושך מגיע פורים. לכן רק ממש לאחר חושך הלילה, יש פורים.

יש מדרש (מדרש תהלים שוחר טוב מזמור כב) שמדמה אסתר לשחר ושם כתוב "למה נמשלה אסתר לשחר לומר לך מה השחר עולה והכוכבים שוקעים אף אסתר בבית אחשוורוש היא היתה מאירה והמן ובניו שוקעין".

ונראה שהמדרש מדגיש שהנס התרחש בדיוק בשחר, דהיינו ממש לאחר הלילה. א"כ מובן למה חז"ל תקנו שפורים יתחיל בשחר, רק אז, לאחר חושך הלילה, מתחיל הנס.

⁴⁵ גם עיין בשיחות הרצי"ה (מועדים א' עמודים 287-288).

⁴⁶ הגרי"ד (הורי קדם חלק א סימן קפח) גם דן אם תענית אסתר יבטל בעתיד בימות המשיח כמו כל הד' צומות האחרות (רמב"ם תענית ה:ט) או לא כמו פורים (רמב"ם מגילה ב:יח) ועיין שם.